

Nagy Emiliné, Dr. Göllner Mária

rálta alapjai. Doktori disszertáció, a Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása, Budapest, 1918.

Nagy Emiliné, Göllner Márta néven
Népszokások, mondák és az ember.
A Kalevala titkairól.
A magyar ősvallás és a kereszténység.
Beszélgetések a Kalevala világnézetéről. mind Genius kiadás, Budapest. é.n.

Marta von Nagy néven
John the Baptist and St. John the Evangelist. Saját kiadás, Svájc. 1957.
Die Wandbilder der Scrovegni-Kapelle zu Padua: Giotto's Verhältnis zu seinen Quellen. Francke Verlag (Svájc). 1962.
Dialog der Hemisphären – Eine kulturbiografische Skizze 1212-1952. Schneitheim Verlag, Heidenheim a.d. Brenz (Svájc). 1963.
Register zum Essaywerk von Albert Steffen. Francke Verlag. 1969.
Die Legenda aurea und ihr Verfasser Jacobus de Voragine. Francke Verlag. 1971.
Rudolf Steiner – über seine letzte Ansprache, über Ungarn und über die Schweiz. Genius Verlag, Brugg (Svájc). 1974.
Über den Tod von Albert Steffen, Béla Bartók und H.D. (Hilde Doolittle). Francke Verlag. 1974.
Rudolf Steiner über den Selbstmord.

Saját kiadás (Svájc). 1955. második bővített kiadás: Goetheanum, Dornach (Svájc). 1991.

Vámosi Nagy István: Száműzött és bebörtönzött géniuszok (Dantétól Bartóktól) című könyve most jelent meg a szegedi Universum Kiadónál. A könyv előszavából idézünk: „Murkában ... azoknak a számkivetett teremtő géniuszoknak a sorsát és lelk-szellemi arcképét igyekszem megrajzolni, akik... valamilyen politikai kényszer következtében szakadtak idegenbe. ...csaknem valamennyi száműzött alkotó művésznak abban mutatkozott meg szellemi és erkölcsi nagysága, ...hogy a sorscsapást javára tudta fordítani: a fájdalomtól megteremkenyült és olyan időtlen műalkotásokat teremtett, amelyek a szenvedésből sarjadtak.” A könyv főbbek között Dante, Cervantes, Campanella, Voltaire, Hugo, Wagner, Dosztojevskij, Wilde, Janus Pannonius, Mikos Kelemen, Madách Imre, Bartók Béla példáját mutatja be.

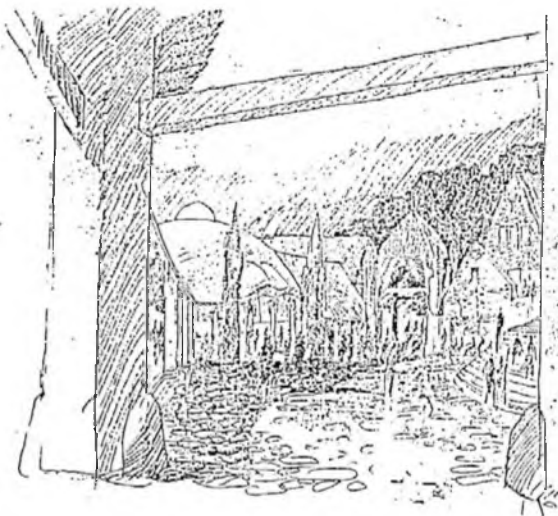
Makovecz Imre:

A WITTEN-ANNENI TERVRŐL ÉS A WALDORF-ISKOLÁKRÓL

A Witten-anneni dombon a Waldorf-iskolai tanárképző intézet eredetileg egy a református egyház által használt épületben kezdett dolgozni. Az idők során fokozatosan kibővítették ezt az együttest. Nemcsak új épületekkel, hanem kis gazdaságot is létrehozta, hogy a tanárok, akik ott továbbképzésben részesülnek, a gyakorlatban is megismerjék a biodynamikus mezőgazdaságot. De foglalkoznak a legkülönbözőbb tudományokkal és művészetekkel is. Az új épületek, amiket emeltek, tipikus „antropozófus” technikával épültek, vagyis olyan, amit általában – helytelenül – annak tartanak. Az egyik, művészetet oktató tanár agyából megmodellezte a bővítményeket és ezeket aztán a kivitelezést is végző építész mérnök segítségével építészeti tervek-ké dolgozták át úgy, hogy közben folyamatos volt a konzultáció a diákok, a tanárok, a kivitelező és a pénzt folyósító központi szervezetek képviselőivel. Azt gondolták, hogy az lesz a jó ház, amit közösen alakítanak, minden részletében megbeszélnek. De ebből csak teljesen amatőr jellegű épületek születtek olyan formai bélyegekkel ellátva, amelyek Steiner műveinek utánzásával keletkeztek.

Az iskola egészének szellemére mégis az a jellemző, hogy nem így akarták tovább folytatni a bővítést, hanem amikor égetően szükségük lett újabb tanteremre, nagyobb étteremre és főleg egy nagy előadóteremre, akkor egy kelet-európai építészhez fordultak, hozzám. A közösségük persze még a régi szokásoknak megfelelően viselkedett, azt kívánták, hogy egy 40 fős kollégiummal folytassak állandó konzultációt. Én így nem tudok dolgozni, viszont szükségem volt egy precíz programra, hogy az ne változzon folyton menet közben. A most már öt vagy hat éve folyó együttműködés során először az derült ki, hogy nem képesek pontosan felmérni a szükségleteiket és a lehetőségeiket sem és nem képesek egységes álláspontra jutni, ha világosan szembesülnek kényes kérdésekkel. Az anyagi feltételek maig nincsenek biztosítva. A végleges program kialakulásával és az újabb és újabb alternatívák megrajzolásával párhuzamosan nagy változások mentek végbe magában a tanári karban is.

Ennek a folyamatnak természetesen nagyon súlyos konfliktusai voltak, időnként egészen az ellehetetlenülésig. Súlyos személyes konfliktusok is voltak, amiket csak növelt az én álláspontom, mert, ugye, tudni kell azt, hogy az antropozófia nem ismer nemzeti határokat, tehát valójában egy internacionálisan gondolkodó társaságról van szó. És amikor én előálltam azzal, hogy a witteni háznak németnek kell lennie, akkor sokakkal nagyon komoly ellentétbe kerültem, mert ők azt mondták, hogy nem németnek kell lennie, sőt még odáig is elmentek, hogy nincs is német népszellem, mert csak

annyanban van népszellem, amennyiben a korszellemmel azonos, és ha nem azonos, akkor az csak egy totemállatnak a kísértete és semmi más.

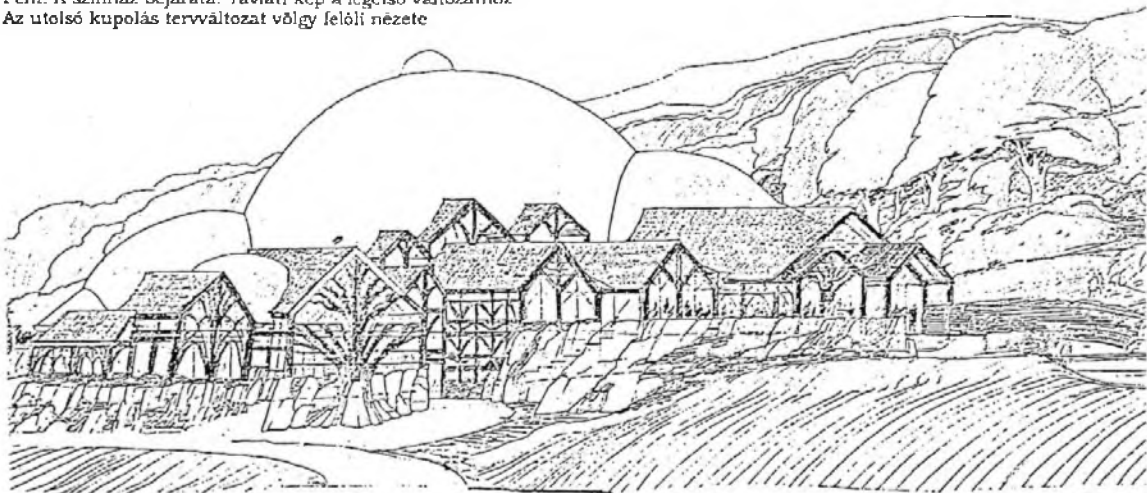
En ezt így nem hiszem el, hanem engem nagyon is izgatott az, hogy milyen geológiai feltételek vannak ott, izgatott az, miféle népség, aki ott lakik, milyen kultúra volt ott előtte. És ezeknek a dolgoknak utánanézttem, ami őket egyrészt meglepte, másrészt pedig – azt hiszem – nyugtalanította. Kiderült számomra, hogy ezen a területen volt a kelta és a germán, illetve a római kultúra határa, tehát ez egy límes terület, ami ráadásul még geológiailag is stímmel. A felszínen nagyon vastag hordalék helyezkedik el, amely hordalékban azonban egy iszonyatos kataklizmának a földréteget húzódnak, amelyek nem vízszintesek, mint Magyarországon, ahol, ugye, egy tengerfenéken élünk. Önáluk a vasat és a szénét csaknem függőleges telérekből termelik ki, mert a földgyűrődések, a valamikori ősi gyűrődések valami hihetetlen kataklizmának a megmerevedett formáit őrzik, és magának a Wit-

ten-Anneni dombnak a földrétegződései is ilyenek, ez az egész vidék ilyen. Másrészt találtam olyan ősi kelta templomocskát és olyan helyeket, amelyek inkább hasonlítanak Wales-re vagy Bretagne-ra, vagy a magyar Dunántúlra, mint a tipikusan németországi területekre.

Két építészeti archetípushoz nyúltam, amikor elkezdtem dolgozni. Egyrészt a kupolák univerzális összefüggéseiből indultam ki, másrészt azt gondoltam, hogy a gyűrődéseket, az egész geológiai formációt érzékeltetni kell és úgy kell érzékeltetni, mint ahogy ez a földből vulkánkitörésként törne fel és a hátán hordozná azokat a régi XVI-XVII. századi német épületeket, amelyekre ott a kisvárosokban és a falvakban nagy tömegben a mai napig is sok példánk van. Ez a fachwerkes művészeti forma nem azért volt érdekes számomra, mert ez mérnöki szerkezet, hanem azért, mert a fachwerk egyszerűsége egy szerves szövődéket is képezhet, és csak egy kis mutáció kell egy fachwerkes régi házhoz és egy növénylenyomat-szerű vázszerkezetet tud adni, ami át is értelmezi azt az ottani tájban található régi építészeti formát. En ezekből raktam össze a házat, és ez óriási zavarodottságot és ellenérzést szült, egyrészt azért, mert azt mondták, hogy túl német, másrészt pedig, azt hiszem, nagyon hozzá voltak szokva ahhoz, hogy antropozófus célra „antropozófus” stílusban kell építeni, vagy ha nem, akkor is legfejebb modernben, de ezt a kutyulékot, ezt nem tudták hová tenni. Holott ők azért hívtak engem oda, hogy éppen egy ilyen dolog szültesse meg, de amikor meglátták ezt a számukra torz szüleményt, akkor megijedtek ettől a dologtól. Ezért a terveknek sok változatát kellett végigcsinálnom, míg végül most már eljutottunk a végeredményhez, amelyik magában hordoz sokmindent abból, amit én szerettem volna, hogy ez az épület hordozzon magában, azonban azt a tiszta képletet, amit az első tervek hoztak, azt már nem, mert túl sok kompromisszumot kötöttünk időközben.

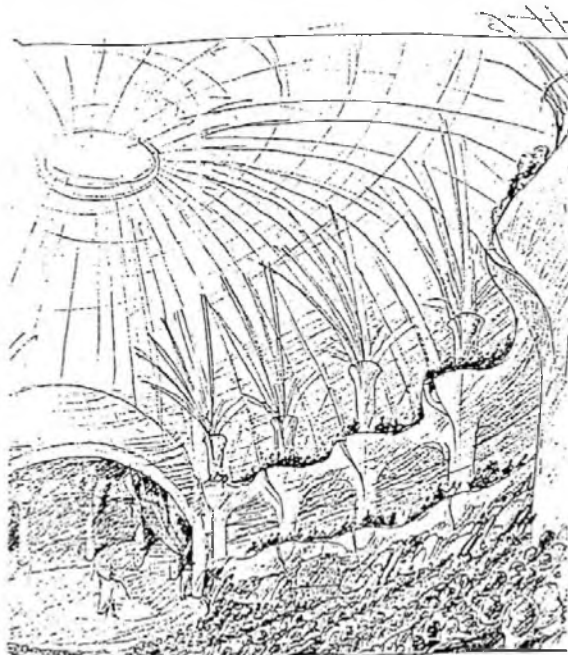
Most, a legutolsó kritikus időszak után az a helyzet, hogy épülni fog a ház, elsősorban a Waldorf-

Fent: A színház bejárata. Távlati kép a legelső változathoz. Az utolsó kupolás tervváltozat völgy felőli nézete

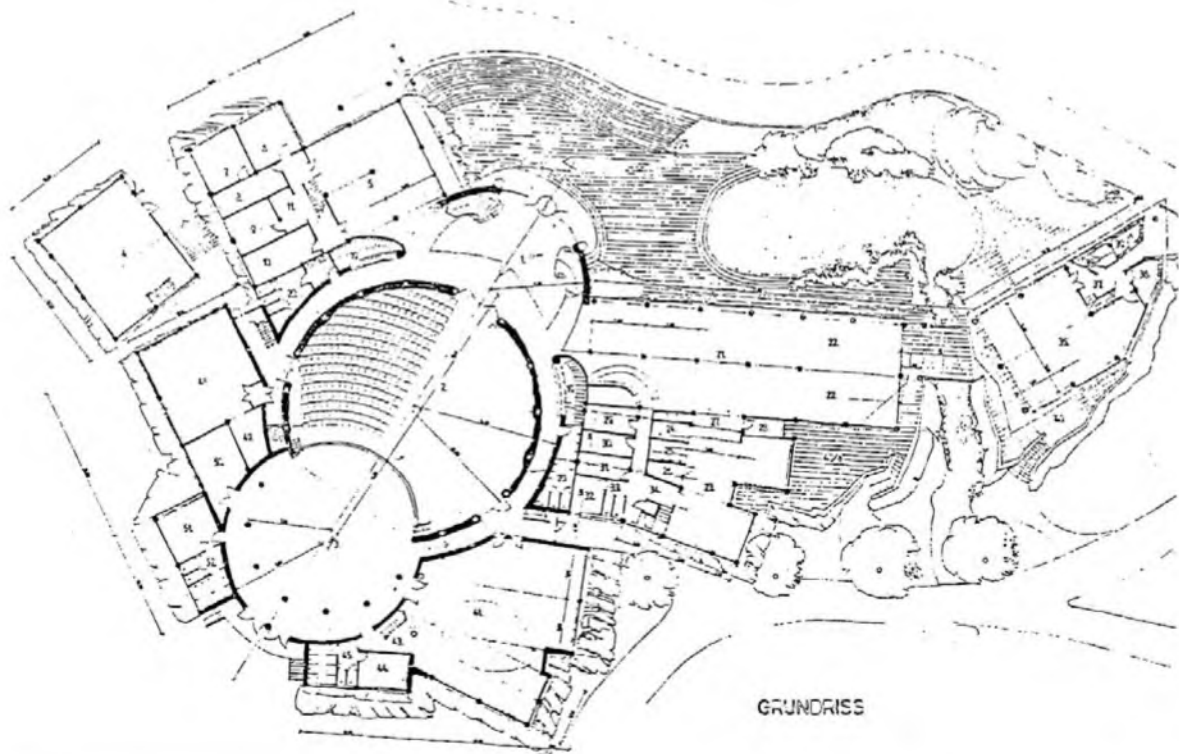

iskolák adományaiból. És az is majdnem biztosnak látszik, hogy az épületet nagyrészt magyar kivitelezők fogják csinálni. Jövő ősze megépül az überlingen-i üzletház, amit terveztem, és máris folyik a tárgyalás a witteniekkal, hogy lehetne a munkát ott folytatni, ami jelentős megtakarítással járna. Nemcsak az én álláspontom okozott konfliktusokat, hanem helyi szemléleti különbségek is. A witteniek mindenestre hallatlan ambícióval és óriási áldozattal foglalkoznak a kelet-európai országokkal, különösen az utóbbi két évben. Több, mint 20 magyar tanul tovább Wittenben, akiknek az ellátásáról (a pénzről) gondoskodni kell, és a witteniek nincsenek a legjobb anyagi helyzetben. Komoly anyagi nehézségekkel kell naponta megküzdeniük. A witteni továbbképző intézmény megpróbál a Waldorf-pedagógiának valahogy új impulzusokat is adni, új formákat kitalálni, megváltoztatni a korábban már teljesen megcsontosított belső arányokat. Ez a németországi Waldorf-pedagógiának egy megújulási folyamata. Fuchsék (Eginhard Fuchs az iskola igazgatója - szerk.) rendkívül nyitottak a kelet-európai változásokra, nemcsak a németországi egyesítésre, amelyet hallatlan bölcsességgel, nyugalommal és bizonyos óvatossággal kezelt Fuchs akkor, amikor még nem jött létre. Azzal tisztában vannak Németországban, hogy ha a bővítést a witteni főiskola megcsinálja, az étkezést tisztességesen meg tudják oldani, új műhelyeket tudnak építeni, hogyha épül egy nagy színházterem és az ahhoz kapcsolódó különböző intézmények, akkor a domb, ahol az egész iskola elhelyezkedik, új szellemi központtá nőheti ki magát. Valóban nagyon intenzíven foglalkoznak a

közép-európai gondolattal, a „közép”-nek a gondolatával, nélkülözhetetlennek tartják a Magyarországgal, Csehszlovákiával, Lengyelországgal, Romániával és a Szovjetunióval való viszonyukat,

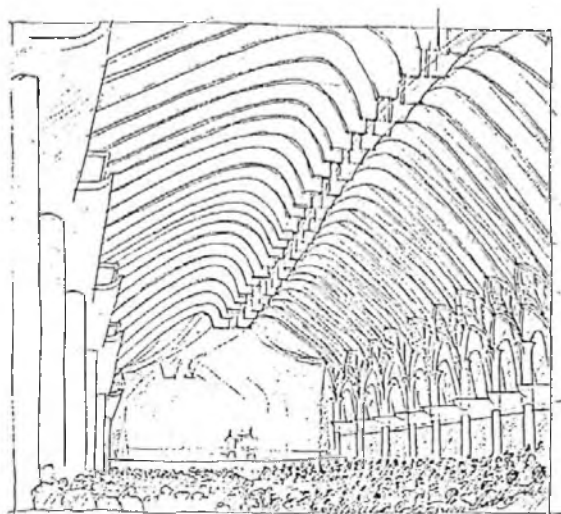
Vázlat a nézőtér belső kialakításához és a földszinti alaprajz

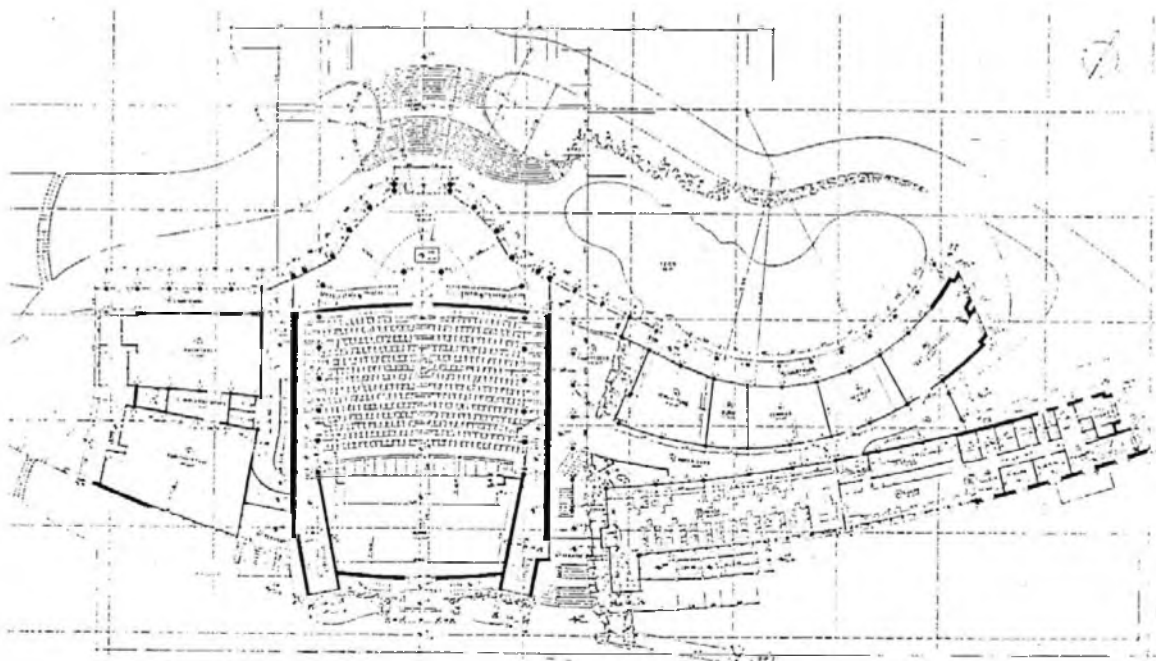
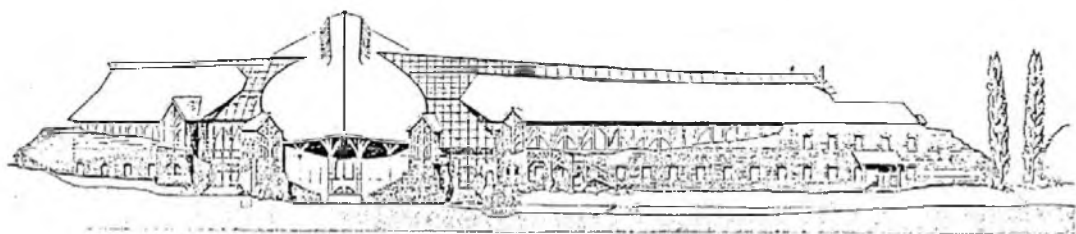
GRUNDRISS

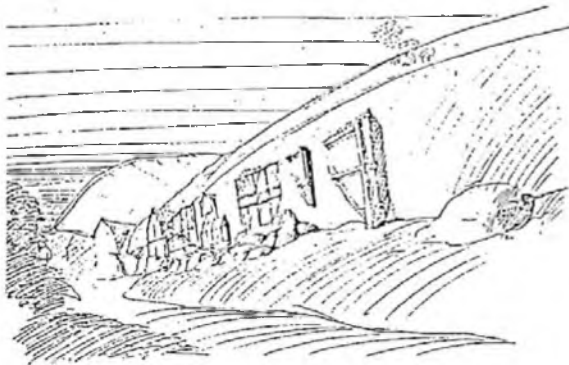
nagyon sokan utaznak ezekre a területekre, támogatják az ottani kezdeményezéseket. A magyarországi Waldorf-tanítás sem kezdődhetett volna nélkülük, nemcsak szellemi támogatást adtak, hanem folyamatos anyagi segítséget is.

Magyarországon az igazi problémája a Waldorf-pedagógiának az, hogy az igények messze felülmúlják a rendelkezésre álló emberi kapacitást. Tehát van itt egy néhány fős társaság, akik ezt elkezdték, akik ezt gondozzák, és sorra alakulnak meg Magyarországon a Waldorf-óvodák és -iskolák, a legkülönbözőbb helyeken: Vácott, Gödöllőn, Debrecenben, Kaposváron, de nincs hozzá tanár, nincs hozzá pénz, nincs hozzá egy kidolgozott oktatási rendszer, nem érzük utól magunkat. Pedig a nevelés területén ez egy óriási sansz. Mi sokmindent tudunk Magyarországon a nevelésről, amit nem tudnak a nyugat-európaiak, és a nevelési rendszerbe ezt be kell tudni építeni jól átgondoltan, és metodikát kell tudni teremteni, ami nem lehet azonos a németországi, vagy a finnországi, vagy a norvég Waldorf-pedagógiai tanrenddel. Újszemléletnek is kell lennie benne, meg kell tudni újulnia – és ezek az igények messze meghaladják a rendelkezésre álló emberek teljesítőképességét, tehát mi csak kullogni tudunk az események után. Ennek

Az utolsó, elfogadott tervváltozat színháztermének belseje, a völgy felőli homlokzat és földszinti alaprajz. A 19. oldalon fent: a hagyományos épületek falból előbukkanó részletei a homlokzaton /vázlat az elfogadott tervváltozathoz/

természetesen meglesznek a negatív konzekvenciái, mert nem fogjuk tudni megújítani a Waldorfpedagógiát olyan mértékben, ahogy kellene.

Megnehezíti a helyzetet az a mindentől független probléma, hogy a Művelődési Minisztérium önmagán belül megosztott, intézkedései botrányokkal terheseek. Éppen most nyírták ki azt a társaságot, amely megpróbált egy bizonyos szabadság-elemet bevinni a magyar nevelés területére. Atmeneti vereséget szenvedett ez a társaság azokkal szemben, akiket én egyáltalán nem kárhoztatok, mert nem erről van szó, mert még bizonyos értelemben igazuk is van; akik azt mondják, hogy egy olyan alapoktatási struktúrát kell tudni létrehozni, amely az egyéni szabadságra, a nemzeti tudatra épül, és nem lehet különféle szabadiskolai módszereket párhuzamosan működtetni, mert az országban a gyerekeknek a legegységesebb információk egyértelmű felvételére van szükségük.

Nekünk itten, szerintem, világra szóló eredményeink vannak, mert megtettünk mindent, amit lehetett Kelet-Európában. Solymáron létrehoztunk egy óvodát, ott elkezdődött a foglalkozás, remekül megy, kitűnően. Az az óvoda már kibocsátott magából gyerekeket, akiknek iskolát kellett létrehozni, hihetetlenül nehéz körülmények között: nem volt iskola, ahova lehessen vinni a gyerekeket, de mi négyen vagy ötven megszerveztük, biztosítottuk a helyiséget, tanítók vannak hozzá Németországból és Magyarországról, noha Magyarországon ilyen kiképzett tanár nincsen még, megcspitettünk egy három foglalkoztatóval rendelkező óvodát a semmiből, most ez a kuratórium megszerzett egy iskolaépületet, amelyet nagy szülői segítséggel sikerült átalakítani, ennek köszönhetően szeptembertől igazi iskola is működik, amit később ki fogunk bővíteni. A kuratórium gondoskodik a továbbképzésről, a Gyógypedagógiai Intézetben belül Mesterházi Zsuzsa vezetésével folyik egy posztgraduális képzés, és mindezt, azt lehet mondani, a semmiből teremtetjük elő, nincs rá legális pénz. Ahol már működik az iskola és az óvoda, ott a kötelező állami támogatást megkapják. Tehát ez a dolog elindult, növekvően van, ha nem is mindenben úgy, hogy az összes elvárásunknak megfelelően.

(A Makovecz Imrével 1991. július 10-én folytatott beszélgetés részlete)

A VELENCEI BIENNÁLÉ szeptember elején megnyílt építészeti kiállítását kísérő, a magyarországi szerves építészeti törekvéseket bemutató katalógus jelentetett meg a Művelődési és Közkutatási Minisztérium és a Műcsarnok. A katalógushoz mások között Makovecz Imre írt rövid előszót:

Nekünk keletre csatolt közép-európaiaknak nem érdemes elmondani a nagyvilág számára, hogy az elmúlt 70-80 év alatt abban a hermetikus, különös, kísérleti világban, amelyben élünk kellett, mit tanultunk meg. Nem érdemes elmondanunk azt sem, hogy amit tudunk arra vajon szüksége lenne-e a Nyugatnak. Ehelyett, megtépzott önbizalmunk ellenére, tönkrement országaink állapota ellenére, saját törvényeink, saját elképzeléseink, saját szükségleteink szerint érdemes dolgozni. Abban a reményben, hogy az egyre zártabb Nyugat egyszer csak rájön, hogy mi az, amivel mi foglalkozunk. Mi az a harmadik világnak nevezett különös táj, amelyet mi kiéptünk, amelyben élünk.

A magyarországi élő építészet az 1960-as évek óta létezik, és egyre többen csináljuk ezt az építészetet, egyre többen hiszünk benne. Mi öregek egyre hátrább s hátrább jutunk az újabb és újabb generációk tevékenysége mögött. Egyre jobban archív tárgyakká szublimálódunk. Ugyanakkor egyre jobban látjuk, hogy a 60-as évek eleje-közepé óta az a természetes szellemi és fizikai környezet, amit én magam is csinálók, egyre több építészkolégámnak és egyre több megrendelőnek az igénye. Hogy mi most itt megjelenünk a Velencei Biennalén, 30 év belső száműzetése után, ez azért lehetséges, mert a nagyhatalmak úgy határoztak, hogy vége az úgynevezett szocialista rendszernek Magyarországon. És most mi, akik a periferián apróbb feladatokkal megbízva éltünk, mi most egyszerre képviselhetjük Magyarországot, és ezzel a demonstrációval azt mondhatjuk: élünk, él az az építészeti gondolkodásmód, amely részben Frank Lloyd Wright szellemi inspirációja, részben Rudolf Steiner tevékenysége és nagyrésztben pedig az öreg, szellemileg nagyhatalmú magyar nép impulzusa alapján született.

Ez a kiállítás a jelenlegi szellemi, technikai és társadalmi környezetben egy törekvés, de egyenlőre éppergincű szellemi csoportosulásnak a kiállítása. Megterhelve természetesen belső ellentétekkel, feltákenységekkel, eredményekkel és kudarcokkal úgy, ahogy az általában az embereknél szokás. Mi hiszünk ebben az építészetben, ebben a világfőfogásban. Hiszünk abban, hogy a természettel, az ósokkal, a sokezeréves jelekkel, az állatokkal, a növényekkel és a magunk természetével együtt, homogen módon felelősséggel kell élnünk. Hiszünk abban, hogy ez az építészet az, amelyik képes átmenteni bernünket egy olyan időszakadékon, egy olyan mesterségesen kialakított emlékeztetvesztés korszakán, amelyben igyekeznek egy Gölemhez hasonló informatikai és technológiai rendszeren keresztül az emberiséggel elfelejteni ősi misztériumait, eredetét és célját. Mi azért vagyunk, hogy ez ne következhesen be.

Téved azonban az, aki azt hiszi, hogy ez a misszió stílári kérdés. Nem hiszek olyan értelemben a stílusban, ahogy az utóbbi időben a stílust az építészet területén is és más területeken is használják. Sokkal inkább hiszek a megrendelő, az építész, a használók drámai együttműködésében. Hiszek az ősi dramaturgiai szabályokban, a sorsban, hiszek abban, hogy ezek az épületek Isten halott lenyomatai, ahol követhetjük a távolodó Isten zaját és ahol megtalálhatjuk egyetlen vigaszunkat a halál előtt. Olyan épületeket akarunk emelni, amelyek emlékeztetnek eredetünkre és önmaguk eredetére, ősképeire. Lehet, hogy sok ember számára ez a beszéd túlságosan általános, azonban nekem azok a fogalmak amiket használtam – sors, dráma, Isten lenyomata és így tovább – szentek továbbra is. Nem tartoznak az ideológiák területére, hanem a jelek területére. Jelek ezek a szavak, akikről nem azt mondjuk: ami, hanem azt: aki.

Makovecz Imre

A kiállítás anyagát november 14-től az Ernst Múzeum mutatja be, ezt követően több európai városban állítja ki a Műcsarnok.

A VELENCEI ÉPÍTÉSZEI BIENNÁLÉ magyar-angol-olasz nyelvű katalógusa, mely az ott kiállító magyar építészek munkáit mutatja be, a Kós Károly Egyesülés tagszervezetéinél és a Bércsényi kollégiumban is kapható.